

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE AKTYWNOŚCI PRODUCENTÓW ROLNYCH W APLIKOWANIU O DOPLATY BEZPOŚREDNIE

Hanna Teszbir, Zbigniew Gołaś

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W artykule przedstawiono analizę regionalnego zróżnicowania aktywności producentów rolnych w aplikowaniu o płatności bezpośrednie. W ujęciu krajowym odniesiono się do liczebności wniosków zarejestrowanych w okresie od 2004 do 2013 roku, a także określono przyczyny liczby ich zmian zaobserwowanych w analizowanym okresie. Stwierdzono, że z roku na rok liczba wniosków zarejestrowanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa zarówno w ujęciu krajowym, jak i regionalnym zmniejsza się, a główną tego przyczyną są zmiany strukturalne. Zauważono również, że tempo i dynamika zmian w liczbie zarejestrowanych wniosków są podobne zarówno dla kraju jak i poszczególnych regionów. W przypadku analizowania aktywności podmiotów przy aplikowaniu o płatności obszarowe stwierdzono występowanie dużych różnic między poszczególnymi województwami, które są wynikiem zarówno rozwoju agro-ekonomicznego, jak i społecznego danych części kraju.

Słowa kluczowe: dopłaty bezpośrednie, producenci rolni, analiza regionalna, rolnictwo, Polska

WPROWADZENIE

Działalność rolnicza od początku tworzenia się Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej została objęta specjalnym wachlarzem przywilejów w zakresie wsparcia finansowego. Do ukształtowania się tego podejścia przyczyniła się ówczesna sytuacja społeczno-polityczno-gospodarcza, w której negatywne skutki wybuchu II wojny światowej były najbardziej odczuwalne właśnie w sektorze gospodarki żywnościowej.

Copyright © Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu

Adres do korespondencji – Corresponding author: dr hab. Zbigniew Gołaś, Katedra Ekonomiki Przedsiębiorstw Agrobiznesu, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań, Poland, e-mail: zbysezkg@up.poznan.pl

Zastosowanie szerokiego systemu finansowego wsparcia rolnictwa, mającego na celu przede wszystkim doprowadzenie do poziomu równowagi między popytem zgłaszanym przez rynek a możliwościami produkcyjnymi strony podaźowej, pozwoliło na stworzenie jednego z najstabilniejszych systemów wsparcia rolnictwa, jakim jest system płatności bezpośrednich. Stworzenie tego systemu datuje się na początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy to stwierdzono, że działania mające na celu regulację procesów zachodzących na rynku rolno-żywnościowym, głównie w postaci protekcjonizmu cenowego, nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, a wręcz pogłębiają nieracjonalne zachowania ze strony producentów żywności (na masową skalę produkowano bowiem te dobra, których wytwarzanie dawało największe korzyści w ramach państwowego wsparcia cenowego). Stąd też pierwotnym celem dopłat była kompensacja strat w dochodach rolników, będących wynikiem odstąpienia od systemu cen gwarantowanych. W miarę upływu czasu okazało się jednak, że płatności bezpośrednie straciły swój kompensacyjny charakter i stały się bezpośrednimi dopłatami dochodowymi [Czubak 2008]. Dlatego też ze względu na bezpośredni związek dopłat z wielkością uzyskiwanego dochodu, określono je, aktualnym po dzień dzisiejszy, mianem płatności bezpośrednich.

Przez ponad dwie dekady w pierwszych państwach założycielskich i dekadę funkcjonowania w Polsce, system płatności bezpośrednich stał się podstawowym i najbardziej powszechnym sposobem wsparcia działalności rolniczej. Dlatego też mając świadomość szerokiego spektrum płatności obszarowych, postanowiono przeanalizować zainteresowanie tym systemem wsparcia wśród polskich gospodarstw rolnych.

CEL, MATERIAŁY I METODY BADAWCZE

Celem artykułu jest prezentacja i ocena zmian zachodzących w poziomie aktywności producentów rolnych ubiegających o unijne wsparcie w ramach płatności bezpośrednich. Ponieważ system dopłat nie podlega rozliczeniu, co daje użytkownikom całkowitą dowolność w rozdysponowywaniu środków, postanowiono zbadać, jak wygląda poziom absorpcji płatności zarówno w ujęciu krajowym, jak i regionalnym.

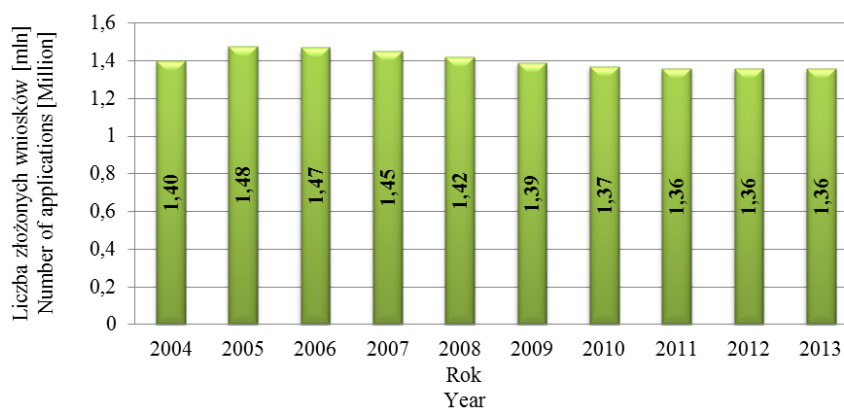
Materiał badawczy stanowiły dane pozyskane z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, obejmujące swoim zakresem czasowym aplikacje zarejestrowane w latach 2004-2013. Uzyskane informacje analizowano przede wszystkim w oparciu o frakcje (wskaźniki struktury – głównie wskaźniki procentowe) oraz wskaźniki dynamiki. Wykorzystano również metody statystyczne w postaci wskaźnika korelacji liniowej Pearsona, a współzależności przedstawiono na wykresach punktowych. Wyniki przedstawiano głównie w ujęciu tabelarycznym, starając się uwydatnić zmiany zachodzące w poszczególnych analizowanych okresach.

WYNIKI BADAŃ

Według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, od początku wprowadzenia systemu dopłat bezpośrednich w Polsce, zainteresowanie pozyskaniem środków finansowych w ramach tego działania było bardzo duże. Przystąpienie Polski

do struktur Unii Europejskiej pozwoliło na skorzystanie z systemu dopłat tym podmiotom, których grunty rolne były użytkowane zgodnie z zapisami GAEC¹, a ich powierzchnia wynosiła co najmniej 1 ha użytków rolnych. W kraju wymogi te spełniało około 1,5 mln podmiotów, spośród których o podstawowe płatności obszarowe corocznie ubiegało się ponad 1,3 mln osób.

Liczba wniosków zarejestrowanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, w analizowanym okresie corocznie ulegała zmianom (rys. 1). Odchylenia między następującymi po sobie latami były zbliżone i oscylowały w granicach 40 tysięcy wniosków, a dynamika zmian mieściła się w granicach 1 punktu procentowego. Różnice występujące okresowo były spowodowane przede wszystkim zmianami strukturalnymi zachodzącymi w gospodarstwach rolnych. Złożyła się na to głównie rezygnacja z uprawy użytków rolnych o niekorzystnych warunkach gospodarowania i nierenkowej produkcji roślinnej oraz zwierzęcej prowadzonych na małą skalę, a także dyfuzja innowacji i związany z tym postęp [Zmiany... 2013]. Natomiast duża dysproporcja w liczbie wniosków odnotowana w pierwszych latach poakcesyjnych (2004 i 2005), mogła być związana przede wszystkim z pewnymi obawami towarzyszącymi rolnikom, błędami w wypełnianych wnioskach lub niedostosowaniem się do terminu złożenia wymaganych dokumentów. Od 2011 roku zaobserwowano względne ustabilizowanie się liczby składanych aplikacji, co może w pewnym stopniu dowodzić, że zdecydowane, poakcesyjne zmiany strukturalne w polskich gospodarstwach rolnych zaczęły być stopniowo harmonizowane i wygaszane.

Rys. 1. Zmiany liczby wniosków złożonych w ramach płatności obszarowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Płatności bezpośrednie... [2013].

Fig. 1. Changes in the number of applications in direct payments system
Source: own elaboration based on: Płatności bezpośrednie... [2013].

W ujęciu krajowym odnotowano duże zainteresowanie środkami przyznawanymi w ramach płatności obszarowych, co dowodzi że dopłaty te są głównym i najbardziej

¹ GAEC – *Good Agricultural an Enviromental Conditions* – dokument regulujący minimalne normy dotyczące zachowania wymogów dobrej kultury rolnej, zgodnej z ochroną środowiska, które muszą spełniać gospodarstwa ubiegające się o płatności bezpośrednie [GAEC... 2013].

powszechnym instrumentem wsparcia rolnictwa, prowadzonym w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. System zapoczątkowany przez Mac Sharry'ego, z udoskonaleniami wprowadzanymi wraz z postępem cywilizacyjnym (*cross compliance, modulacja, decoupling*), przyjął się w Polsce bardzo dobrze.

W ujęciu regionalnym zaobserwowano różnice w liczbie złożonych aplikacji, co ma oczywisty związek z pewnymi uwarunkowaniami danych regionów. Przez pojęcie „uwarunkowań regionalnych” należy rozumieć zbiór czynników wewnętrznych o charakterze: ekonomicznym, gospodarczym, społecznym, historycznym, politycznym, które tkwią u podstaw istnienia danego obszaru. Determinują one w dużym stopniu kierunki produkcji rolniczej, wielkość pojedynczych gospodarstw oraz wpływają na całokształt regionalnej gospodarki. Powiązanie wysokości wsparcia w ramach dopłat bezpośrednich z ilością posiadanego arealu premiuje gospodarstwa wielkoobszarowe. Jest to działanie wpisane we Wspólną Politykę Rolną w kontekście wyznaczonych przez nią celów. Tylko duże typowo rolnicze gospodarstwa są w stanie zapewnić sobie faktyczną opłacalność produkcji. Ten fakt jest ściśle związany z efektem skali (ekonomią skali). Ekonomia skali (efekt skali) jest związana z obniżeniem kosztów wytwarzania produktów, przez co mogą być one tańsze. To obniżenie wynika z faktu, że koszty stałe rozkładają się na większą liczbę jednostek produktu, możliwe jest zastosowanie bardziej efektywnych procesów, a także zwiększenie doświadczenia w produkcji, co ma związek z tzw. krzywą uczenia się [Pająk 2006, s. 221]. W tej nierównej walce małe gospodarstwa nie muszą jednak być skazane na porażkę. Jeżeli zdecydują się na zawężenie produkcji i specjalizację, mogą znaleźć swoje miejsce wśród innych graczy rynkowych. Dzieje się tak, ponieważ specjalista rynkowy (*marketing nicher*) skupia się na tych rejonach rynku, które nie były dotąd obsługiwane, czyli właśnie jego niszach. W ten sposób zyskuje stabilny udział w rynku (choć jest to zazwyczaj udział niewielki). Nie ponosi też ryzyka otwartej konfrontacji z liderem bądź pretendentem rynkowym. Skupia się na specyficznych klientach, wyspecjalizowanych kanałach dystrybucji, zindywidualizowanej ofercie i zaspokajaniu rzadkich potrzeb [Nowak 2007].

Analizując liczbę aplikacji zgłoszonych do Regionalnych Biur Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (tab. 1), zaobserwowano pewne powiązanie regionalnej liczby złożonych wniosków z dwoma czynnikami, tj. liczbą zarejestrowanych w województwie producentów rolnych oraz powierzchnią ogólną województw.

Współczynnik korelacji liniowej Pearsona dla pierwszej badanej zależności wyniósł 0,98, co oznacza, że związek między liczbą producentów rolnych a liczbą aplikacji o dopłaty określić należy jako bardzo silny (rys. 2). Natomiast dla zależności między liczbą złożonych wniosków a ogólną powierzchnią obszarową województw wskaźnik Pearsona wyniósł 0,56, co oznacza, że pomiędzy badanymi cechami występowało powiązanie o średniej sile (rys. 3).

Niemal corocznie najmniejszą liczbę wniosków o przyznanie dopłat bezpośrednich odnotowywały regionalne biura ARiMR w województwie lubuskim, opolskim oraz zachodnio-pomorskim, tj. regiony o niezbyt silnych tradycjach rolniczych.

Przeciwna sytuacja występowała w przypadku regionalnych biur w województwach: mazowieckim, lubelskim oraz łódzkim. Na tych obszarach odnotowano największą liczbę zarejestrowanych aplikacji. Regiony wschodnie i centralne, w przeciwieństwie do zachodnich i południowych, charakteryzują się przede wszystkim lepszymi ziemiemi, większymi obszarami, łagodniejszym klimatem, a co się z tym wiąże – większymi możliwościami gospodarczymi sprzyjającymi wielokierunkowej działalności.

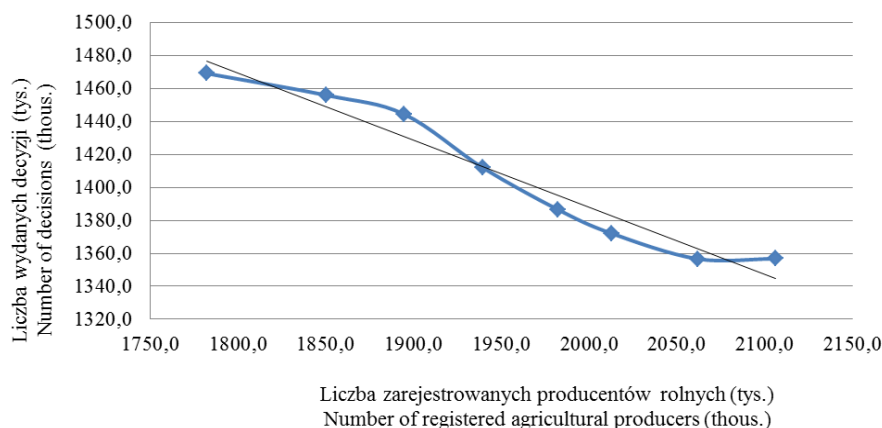
Tabela 1. Liczba wniosków o przyznanie płatności obszarowych w kampaniach 2004-2013 (tys.)
 Table 1. Number of applications for direct payments in 2004-2013 (thous.)

Województwo Voivodeship	Lata – Years									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Dolnośląskie	61,5	63,2	62,2	61,0	59,1	58,0	57,2	56,5	56,5	56,4
Kujawsko- pomorskie	69,3	70,2	69,5	68,6	67,5	66,6	66,3	65,8	65,7	65,2
Lubelskie	173,4	186,0	185,3	184,4	181,6	179,5	178,6	177,2	177,3	176,5
Lubuskie	20,3	21,5	21,4	21,2	20,6	20,2	20,0	19,8	19,9	19,9
Łódzkie	127,8	134,6	133,2	131,7	129,1	127,1	125,2	123,3	122,9	122,3
Małopolskie	131,9	142,9	140,3	138,0	132,8	128,4	123,8	121,6	121,3	121,1
Mazowieckie	207,9	223,4	221,6	219,8	214,5	210,8	208,2	206,4	206,6	206,4
Opolskie	30,5	30,6	29,9	29,3	28,7	28,2	27,9	27,6	27,7	27,6
Podkarpackie	119,3	131,5	130,1	128,2	124,4	121,6	118,1	116,3	116,6	116,6
Podlaskie	80,7	84,7	84,3	83,6	82,6	82,0	81,3	80,8	81,0	80,9
Pomorskie	39,1	40,7	40,3	40,0	39,2	38,5	38,3	38,1	38,4	38,4
Śląskie	53,0	56,7	55,5	54,5	52,2	50,5	48,9	47,8	47,5	47,3
Świętokrzyskie	92,1	97,2	96,0	94,9	92,4	90,2	87,6	85,7	85,3	85,0
Warmińsko- mazurskie	41,9	44,1	44,1	43,9	43,1	42,8	42,8	42,8	43,1	43,1
Wielkopolskie	122,6	126,0	125,1	124,2	122,9	121,8	121,2	120,8	121,1	121,0
Zachodniopo- morskie	29,2	30,3	30,0	29,6	28,6	28,2	28,0	28,0	28,4	28,5
Ogółem Total	1 400,0	1 483,0	1 468,0	1 452,0	1 419,0	1 394,0	1 373,0	1 358,0	1 359,0	1 356,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Płatności bezpośrednie... [2013].
 Source: own elaboration based on: Płatności bezpośrednie... [2013].

Analizując liczbę złożonych wniosków w ujęciu regionalnym stwierdzono (tab. 1), że w każdym z regionów liczba zarejestrowanych wniosków o dopłaty bezpośrednie od 2005 roku systematycznie zmniejszała się. Dynamika zmian w poszczególnych przypadkach była podobna i mieściła się w granicach 1 punktu procentowego. Tendencja spadkowa w wyszczególnionych województwach, niezależnie od ich wielkości obszarowej, odzwierciedlała trend ogólny, co oznacza, że w poszczególnych regionach tempo i kierunek zmian były podobne.

Poziom aktywności i skuteczności producentów rolnych w ubieganiu się o środki w ramach płatności obszarowych był w układzie województw wyraźnie zróżnicowany. Ponadto z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że badanym okresie odsetek zarejestrowanych producentów rolnych, którzy uzyskali dopłaty obszarowe, systematycznie spada.

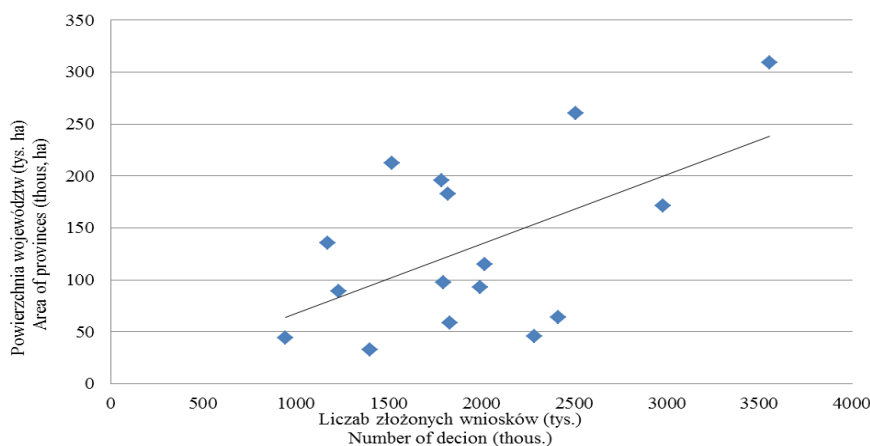

Rys. 2. Korelacja pomiędzy liczbą złożonych wniosków a liczbą producentów rolnych (w 2012 roku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny... [2007-2013], Płatności bezpośrednie... [2013].

Fig. 2. Correlation between the number of applications and the number of farms (2012)

Source: own elaboration based on: Rocznik Statystyczny... [2007-2013], Płatności bezpośrednie... [2013].

Rys. 3. Korelacja między liczbą złożonych wniosków a ogólną powierzchnią województw (w 2012 roku)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny... [2007-2011, s. 74], Płatności bezpośrednie... [2013].

Fig. 3. Correlation between the number of applications and the total area of voivodeship (2012)

Source: own elaboration based on: Rocznik Statystyczny... [2007-2011, p. 74], Płatności bezpośrednie... [2013].

Tabela 2. Regionalna aktywność i skuteczność w uzyskiwaniu dopłat bezpośrednich (% producentów rolnych)

Table 2. Regional activity and effectiveness in applying for direct payments (% agricultural producers)

Województwa Voivodeship	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	80,5	75,9	72,9	68,9	66,1	64,6	62,2	60,8
Kujawsko- pomorskie	85,0	81,1	78,6	75,4	72,7	71,6	69,3	67,6
Lubelskie	83,6	80,3	78,3	75,2	73,0	71,6	69,3	67,9
Lubuskie	79,7	76,2	73,7	69,9	66,9	65,0	62,7	61,2
Łódzkie	85,7	82,0	79,6	76,3	73,8	71,7	68,9	67,2
Małopolskie	77,1	73,1	70,6	66,8	63,1	60,5	58,3	57,0
Mazowieckie	84,7	81,0	78,5	74,9	72,1	70,4	68,0	66,7
Opolskie	80,0	75,9	73,2	70,1	67,1	66,0	63,7	62,6
Podkarpackie	78,2	74,2	71,6	68,1	65,2	62,7	60,5	59,5
Podlaskie	86,2	83,0	80,7	78,1	76,1	74,2	71,8	70,4
Pomorskie	81,9	78,3	76,0	72,5	69,4	68,3	66,0	64,9
Śląskie	73,9	69,5	66,9	62,7	59,0	57,1	54,5	53,2
Świętokrzyskie	82,6	78,8	76,3	72,8	69,5	67,2	64,4	62,8
Warmińsko- mazurskie	84,7	81,3	78,6	74,9	72,1	71,0	68,6	67,3
Wielkopolskie	86,9	83,6	81,5	78,4	75,7	74,7	72,3	70,7
Zachodniopo- morskie	80,8	76,3	73,6	69,2	66,0	64,6	62,5	61,6
Ogółem Total	82,4	78,7	76,2	72,8	70,0	68,2	65,8	64,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny... [2007-2013], Płatności bezpośrednie... [2013].

Source: own elaboration based on: Rocznik Statystyczny... [2007-2013], Płatności bezpośrednie... [2013].

Wielkości zaprezentowane w tabeli 2 wskazują na istotne zróżnicowanie między poszczególnymi województwami. Głównych przyczyn tego stanu rzeczy upatruje się w strukturze obszarowej. Duże rozdrobnienie gospodarstw prowadzi finalnie do dużo mniejszej aktywności w ubieganiu się o płatności bezpośrednie. Ponadto duża liczba niewielkich gospodarstw nie tylko nie jest w stanie zapewnić produkcji optymalnej z punktu widzenia opłacalności, lecz prowadzi jednocześnie do obniżenia średniej wielkości płatności przypadającej na gospodarstwo. Najmniejszą i systematycznie zmniejszającą się aktywność w pozyskiwaniu dopłat odnotowano w województwach: śląskim, małopolskim oraz podkarpackim. W 2012 roku w tych województwach aplikowało mniej niż 60% zarejestrowanych producentów rolnych. Można przypuszczać, że rela-

tywnie bardzo słaba aktywność aplikacyjna wynika w tych województwach z różnicy między liczbą zarejestrowanych i faktycznie użytkowanych gospodarstw rolnych.

Z kolei największą aktywność w aplikowaniu o środki finansowe w ramach dopłat obszarowych zaobserwowano w przypadku województw wielkopolskiego i podlaskiego, gdzie ponad 70% uprawnionych skorzystało z możliwości ubiegania się o płatności obszarowe. Można jednak zauważyć, że również i w tych województwach odsetek uprawnionych zmniejszył się znacząco. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 2 w 2005 roku dopłaty obszarowe uzyskało w tych województwach ponad 86% zarejestrowanych producentów rolnych, tj. o około 16 punktów procentowych więcej niż w 2012 roku.

W ujęciu krajowym średni poziom aktywności zarejestrowanych producentów rolnych w ubieganiu się o dopłaty obszarowe zmniejszył się z 82,4% (w 2005 roku) do 64,4% (w 2012 roku). Oznacza to, że w 2005 roku na dziesięciu uprawnionych producentów rolnych przeciętnie tylko około dwóch nie skorzystało z możliwości ubiegania się o środki w ramach dopłat, podczas gdy w 2012 roku z dopłat nie skorzystało już blisko czterech na dziesięciu producentów rolnych.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza regionalnego zróżnicowania aktywności i skuteczności w zakresie pozyskiwania dopłat obszarowych wykazała wyraźne różnice między województwami. Uzyskane wyniki wskazują nie tylko na stan świadomości rolników zakresie korzyści płynących z wykorzystywania płatności bezpośrednich, lecz także na poziom rozwoju rolnictwa w poszczególnych regionach kraju.

W ujęciu krajowym zainteresowanie środkami finansowymi w ramach płatności bezpośrednich jest generalnie duże, ale się zmniejsza. W 2005 roku ponad 82% uprawnionych skorzystało z przysługującego im prawa do dopłat, natomiast w 2012 roku odsetek ten zmniejszył się znacząco do poziomu około 64%.

Z roku na rok, zarówno w ujęciu krajowym, jak i regionalnym, liczba wniosków o dopłaty obszarowe, rejestrowanych przez Agencje Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa zmniejszała się, co było wynikiem zmian strukturalnych zachodzących w polskich gospodarstwach rolnych.

W ujęciu regionalnym występuje duże zróżnicowanie w zakresie aktywności producentów rolnych w ubieganiu się o płatności. Największą aktywnością w ubieganiu się o środki finansowe w ramach dopłat bezpośrednich charakteryzowali się producenci rolni z województw wielkopolskiego i podlaskiego. Z kolei najmniejszą aktywność odnotowano w przypadku producentów rolnych z województwa śląskiego, małopolskiego i podkarpackiego, co jest efektem ich mniej rolniczego charakteru oraz niekorzystnej struktury obszarowej.

LITERATURA

Czubak W., 2008. Rozdysponowanie dopłat bezpośrednich w gospodarstwach rolnych korzystających z funduszy UE w Wielkopolsce. *Zag. Ekon. Roln.* 4, 18.

- GAEC – Good Agricultural and Environmental Conditions. <http://marswiki.jrc.ec.europa.eu> [dostęp: 15.12.2013].
- Nowak M., 2007. Controlling działalności marketingowej. PWE, Warszawa.
- Pająk E., 2006. Zarządzanie produkcją. Produkt, technologia, organizacja. PWN, Warszawa.
- Płatności bezpośrednie – kampanie 2004-2013. ARiMR. www.arimr.gov.pl [dostęp: 19.12.2013].
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa. 2007-2013. GUS, Warszawa.
- Zmiany zachodzące w gospodarstwach rolnych w latach 2002-2010. 2013. Red: W. Józwiak, W. Ziętara. Zakład Wydawnictw Statystycznych, GUS, Warszawa.

REGIONAL DIFFERENCES IN ACTIVITY OF AGRICULTURAL PRODUCERS IN APPLYING FOR DIRECT PAYMENTS

Summary. The article presents an analysis of regional differentiation activity of agricultural producers in applying for direct payments. In the national context, reference was made to the number of applications registered from 2004 to 2013, and also set out the reasons for the quantitative changes observed over the period. It was found that each year the number of applications registered by the ARiMR, at national and regional level decreases, and the main reason are structural changes. It was also noted that the pace and rate of change in the number of registered applications are similar for the country and individual regions. When analysing the activity of entities in applying for area payments large differences were found between areas that are the result of the development of agro-economic and social of particular parts of the country.

Key words: direct payments, payments in Poland, regional analysis, agriculture

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 30.09.2014

Do cytowania – For citation: Teszbir H., Golaś Z., 2014. Regionalne zróżnicowanie aktywności producentów rolnych w aplikowaniu o dopłaty bezpośrednie. J. Agribus. Rural Dev. 4(34), 181-189.